

Ullerup Kirkegård.
Lindetræer tæt ved diget udgør kirkegårdens
rumlige afgrænsning. Kigger man op er
der himlen der er loft over kirkegården

Træer på kirkegården

Store, fuldkronede træer har altid været et symbol på, at her foregår noget særligt. Kirker, slotte, herregårde, palæer og pladser er steder, hvor træer ofte spiller en væsentlig rolle som markerer, at her er der noget af stor betydning for vores liv.

Sådan er det også med kirkegårde og har været det i århundreder. Træer betyder så meget, både som symboler og som fysiske elementer, og rækker, ligesom bygværker, langt ud over menneskers tid.

Træer er levende og har livsfaser i to planer. Der er årstidsvariationen med træernes løvspring, blomstring, bladhang, efterårsfarver og oplevelsen af grenværket om vinteren. Og når vinteren har været længe nok starter det hele forfra. Hvert år.

Og træerne har livsfaser som alle andre. Ung, moden, gammel og forfald. For egetræer kan det dreje sig om over 1.000 år. Man kan kun have respekt for væsener, der kan blive så gamle. Også selvom de flestes vedkommende måske kun bliver 200 eller 300 år gamle.

Kirkegårdenes tidlige anvendelse

Indtil mod slutningen af oplysningstiden havde kirkegårdens træer en helt anden rolle end i dag og kirkegården havde andre og flere funktioner. På de første kirkegårde i landet handlede det naturligvis om at begrave de døde. De fine og rige kunne dog få plads inde i kirken og de slemme eller udstødte kunne blive begravet udenfor kirkegården. Alle andre blev begravet på kirkegården, ofte i afdelinger eller roder, alt efter hvor man havde boet. Mænd og kvinder blev ofte begravet hver for sig! Sydsiden var for de fine og for mænd.

Selvom kirken måske var rig som institution, så var de kirke ansatte det sjældent. Det var derfor kærkomment at udnytte kirkegården til dyr og til foder. Græsset var naturligvis ikke plæner, men græs og enge til foder og høslet. Kirkegårdene var hegnede, men ikke som senere for at holde dyr ude. Det var for at holde dem inde – og i flere tilfælde også som beskyttelse mod fjender.

Aftenstemning ved Egen Kirke. Randtræer, kirke og kirkegård danner en helhed.
Ingen er i tvivl om stedets betydning.

Kirkegårdens træer havde samme funktion. De blev brugt til løvfodring, som var meget udbredt, men næsten ikke anvendes mere. Træerne stod helt overvejende langs kanten, hvor de ikke tog lys fra græsset og de var næppe plantede, men selvsåede og beskyttet mod dyrene i de første år.

I middelalderen og op til renæssancen var det normalt at udnytte kirkegårdens græsarealer til marked med handel, gøgl, udskænkning (gravøl?) og udveksling af nyheder. Man havde måske rejst langt eller gået langt – og hvad var så mere naturligt end at anvende området til andet og mere end begravelser? Jan Lindhardt har i flere bøger og foredrag beskrevet kirkegårdenes anvendelse i tidligere tider.

I dag er kirkegårdsafdelinger med græsgrave et tema der genoptages flere steder, nu som kulturform med fint klippede plæner. Men man kunne da godt forestille sig uudnyttede kirkegårde eller afdelinger brugt til græsning for en fåreflok. Det har været overvejet flere steder.

Kirkegårdene reguleres

I starten af 1800-tallet var det slut med kvæg og andet på kirkegårdene. Det har været problematisk for kirketjenere og andre at undvære fodermaterialet. Det ses af, at der udsendes en del indskærpelser om, at brug af græs til foder skal ophøre. En forordning om kirkegårde fra

Løvfodring af kvæg med friske lindegrene i 2018. Foldingbro ved Kongeåen.

1805 er en milepæl i udviklingen og fra da af kan kirkerne ikke bruges til begravelse. Nu skal alle ligge på kirkegården – og så går det ikke med køer og får længere. Fra da af skal dyr gennem hegningen holdes ude og ikke inde!

Måske har træerne været anvendt i længere tid til løvfodring. Det er først ind i 1900-tallet at kirkegårdene reguleres og fremstår som mange kender dem i dag. Det er faktisk ret nyt med regulerede og beplantede kirkegårde som de fleste forbinder med en gammel kirkegårdstradition.

Med øget velstand og øget interesse for havekultur ved gårde, herregårde og købmandsgårde begynder man at plante træer, skabe illusioner om det evige liv og forholde sig til de afdøde med monumenter, gravsten, beplantning mm.

Kirkegårdens træer til løvfodring stod i randen. Det ved vi fra malerier, raderinger, beskrivelser mm. Træarterne var ask, elm og lind og antalsmæssigt i den rækkefølge. Ind i 1800-årene kommer ahorn og hestekastanje til og det er disse arter, der stadig dominerer billedet af landsbykirkegården og dens træer. Johan Lange har i 1960erne forsket i emnet og hans artikler er væsentlige kilder sammen med landskabsmalere som f.eks. Niels Bjerre.

Træerne havde også andre funktioner. Plantet ved indgangspartier var de værnetræer, der mentes at kunne beskytte mod forskelligt, bl.a.

brand (brandtræer) eller onde ånder. Det gælder på kirkegården, men i høj grad også ved gården eller huset. Det ses stadig, at der vokser lindetræer parvist ved en indgang. Hermed kan man jo fortælle gæster, hvor man skal gå ind. Men baggrunden er at beskytte, at værne mod noget.

Træerne langs randen har således været der i mange 100 år og der findes formentlig stadig træer, der oprindeligt har været dyrket for løvfodringens skyld. Lind kan blive meget gamle, så individer på omkring 200 år eller mere har formentlig haft denne funktion.

I de seneste 100 -150 år er der på mange kirkegårde plantet randtræer som en naturlig udvikling fra træer til løvfodring til træer som bl.a. arkitektoniske elementer og til læ. Arterne var de samme. De var nemme at få fat på – og de var billige. Men det blev karakteristisk, at fra da af stod de som et menneskeskabt element, på række, med ensartet afstand og med samme alder. De var jo plantet og ikke mere noget, der var kommet, hvor et frø var spiret.

Fra midten af 1900-tallet, hvor planteskoler begynder at kunne levere mange arter og sorter, ses det, at der plantes nye arter, bl.a. røn og birk, men stadig er det de traditionelle arter, der præger kirkegårdene. Måske fordi de også med deres størrelse og volumen passer til kirkebygningen og formår at skabe rum på kirkegården.

Sejs-Svejbæk kirkegård. Nyfortolkning af græsgrave i en birkelund.
Ingen dyr, så der klippes stier mellem naturgræsletter.

Østerlars Kirkegård. Hestekastanjer danner væg mod landskabet og sikrer hvad der skal være i fokus. Vender man sig med ryggen til dige og træer oplever man den store rundkirke liggende ikonisk på kirkegården.

Karakteristisk er det, at samtidig begynder man også at plante træer inde på kirkegården, der tidligere var uden nævneværdig beplantning. Det gælder først og fremmest trærækker, alléer og hegn, der kunne opdele og tilføre struktur på de lidt større kirkegårde, men gælder også enkeltstående, ornamentale træer eller smågrupper til forskønnelse og oplevelse. Paradisæbletræer, flere tjørnarter og bærmispel er eksempler på hyppigt plantede arter, men variationen er meget stor.

Meget kort sagt, så har gravstedskulturen siden slutningen af 1800-tallet afspejlet havekulturen, hvor de samme planter anvendes. I dag, hvor det igen er blevet vigtigt med egne frugtbuske og -træer i haven, ses derfor også frugtbuske på gravsteder.

Er kirkegårdstræerne truet?

Forskellige forhold i samfundet kan bestemme hvordan en udvikling vil blive. Da træerne har en lang levealder, kan vi reelt intet vide om fremtiden. Men vi kan kigge lidt baglæns og se hvordan visse forhold, kan få indflydelse.

Omkring 1950-erne blev der foretaget en lang række "Provst Exner fredninger" hvis formål var at sikre kig til landsbykirkerne og beskytte mod konkurrerende bebyggelse, beplantning og andet generende i nærmeste omgivelser. Høje produktionsbygninger var – og er – en stor udfordring for oplevelsen af kirke og kirkegård i landskabet og fredningerne har givet forebygget mange visuelle konflikter.

I dag er mange landsbyer vokset godt til og det er ofte her udenfor fredningszonen, at store staldbygninger, gylletanke og andre erhvervsbyggerier præger landskaberne – her kan fredningerne måske være en uheldig begrænsning, hvis der ikke må plantes for at dæmpe indtryk fra store bygninger. Det er min erfaring at kommunerne administrer fredningerne meget nidkært og dermed kan de godt få den modsatte effekt af, hvad der var tanken for 60-70 år siden.

Motorsave og lifte er jo glimrende redskaber til mange ting, men i hænderne på ukyndige kan de forvolde store og mange skader på træer. Det ses desværre ofte, at træer har fået fjernet hele eller store dele af kronen og at det sjældent er særlig smukt. Omkostningerne og problemerne med trivsel er til gengæld store. En god regel er, at kan et vækstmæssigt problem ikke løses med saksen – så skal man tænke sig godt om!

Menighedsråd kan ikke fjerne store træer uden tilladelse fra stiftet, men de må gerne save i træerne. Er træerne udlevede eller syge er det bedste måske at udskifte og skabe en ny helhed. At arbejde med træer er meget ansvarsfuldt. Man beslutter jo noget, der skal fungere i op mod 2-300 år!

Som en del af vores kultur findes det man kan kalde "ordensaktivismen". Vi synes ofte at svenskere og tyskere er slemme til at kræve orden og holde orden, men her er der bestemt ingen grund til at kigge udad. Ordensaktivister findes på enhver gade, i enhver opgang, på enhver arbejdsplads og naturligvis også i menighedsråd og blandt kirkegårdens personale.

Ordensaktivister mener bl.a. at naturen skal aves og styres, ellers ser det jo rodet ud. Man kan kende et ordentligt menneske på, om haven ser ordentlig ud – siger de selv.

Sneum kirkegård. En allé af rønnetræer, stærkt formet af vinden, fører op til indgangen på Sneum Kirke. Her går man altid gennem et spalier, formet af tiden og vinden og nærmest usynlig pleje.

Sådanne tanksæt kan være problematiske, når man arbejder med noget der groer og vokser og følger naturens love. Der er ikke noget galt med personerne, men man skal forstå deres syn på have og natur og at beslutninger måske mere har afsæt i holdninger end i indsigt.

Sociologen Bella Marckmann har beskrevet ordensaktivisten og dennes forhold til haven og det dyrkede.

Rønne Kirkegård. En lille fyrrelund med stor ornamental virkning. Lunden har en væsentlig funktion med at skærme visuelt mod de meget store bygninger på havnen. Kun træer har en skala der formår det.

Fremtiden

I det åbne landskab er oplevelsen af kirkegårde, defineret af kirke, de store træer og en præcis afgrænsning med mur eller dige, et meget karakteristisk og velkendt element.

Det samme gælder mange landsbyer og mindre byer, hvor kirke og kirkegård ofte er vægtige midtpunkter og træerne er af stor betydning for oplevelsen.

Træerne tilfører stor værdi. Kirkens og træernes livsrytmer samarbejder og har et samliv der klæder hinanden, hvor træerne danner rum og volumener. Ofte er det træerne, der giver kirkegården sin identitet og formidler sammenhæng med og afgrænsning mod omgivelserne, hvad enten det er i et bymiljø eller i det åbne land.

Der er derfor mange grunde til både at passe godt på træerne og at sikre at der også i fremtiden er træer, som skaber værdi på kirkegårdene.

Jeg er overbevist om, at træer også i fremtiden vil præge kirkegårdene og danne helheder af stor betydning. Mange kirkegårde vil givet blive fremtidens små lokale oaser til rekreation som erstatning for den lille park, der måske er sparet væk eller måske er gjort indholds- og livløs, alene med lidt græs og et par gadetræer.

Privat skovkirkegård ved Eckernförde. Et nærtliggende gods tilbyder nedsætning af urner i et særligt skovområde ud mod fjorden. Området er attraktivt og man kan vælge mellem 4-5 forskellige træarter. Et bud på fremtidens begravelsespladser

Største udfordring er derfor hensigtsmæssig drift og pleje af træerne.

Indsigt i dyrkning og omtanke med driften, det er, hvad der skal fokus på. Det vil så ofte vise sig, at det både er billigt og nemt at have værdifulde træer på landets kirkegårde, også i fremtiden.

Nævnte personer

Jan Lindhardt (1938-2014). Biskop i Roskilde stift. Har skrevet adskillige bøger og artikler, hvor kirkegårdenes anvendelse og udtryk beskrives.

Johan Lange (1911-2007). Botaniker og professor i systematisk botanik. Har skrevet en del artikler om kirkegårdes træer og anden beplantning.

Niels Bjerre (1864-1942). Maler. Stor samling på Lemvig Museum.

Har malet kirkegårde. Også andre malere har motiver fra kirkegårde.

Bella Marckmann. Sociolog. Har skrevet bogen Haven – paradys eller slagmark og har heri defineret fire haveejertyper.